

Benda Judit

Középkori karmelita kolostor feltárása Budán

2002 nyarán egy irodaház építését megelőző leletmentés során a Budapest, II. kerület Kapás utca 6–12. számú telkeken felszínre kerültek a középkori karmelita szerzeteskolostor keleti szárnyának alapfalai (1. kép). A középkori Magyarországon négy karmelita rendház állt,¹ közülük elsőként 1372-ben a budai épült fel, amely egyben a magyarországi tartományrész anyakolostora is volt. Ugyanebben az évben alapították meg a pécsi házat is. Privigyén 1427-ben,² Eperjesen 1431-ben, telepedtek meg a szerzetesek. Bár az oklevelek csak arról tudósítanak, hogy a rendház a város alatt, pl.: „...sub castro Budensi...”,³ a budai jogkönyvből azonban megtudhatjuk, hogy a Váraljának Taschental nevű külvárosában állt.⁴ Lokalizálására több megoldás is született, de közülük kétségtelenül Kubinyi András véleménye közelíti meg legjobban a feltárt falak helyét.⁵ Sem földbirtokáról, sem szőlőjéről nem tudunk, kisebb-nagyobb pénzadományok és háztulajdonok, valamint a temetésért járó fizetség, a mortualium képezheték a konvent megélhetésének alapját. Az Irgalmasság Anyjáról elnevezett budai karmelita templomot és kolostort I. Lajos király és édesanyja, Erzsébet királyné alapította 1372-ben.⁶ A templom 1375-ben XI. Gergely pápától búcsúengedélyt kapott,⁷ melyet 1431-ben IV. Jenő pápa megerősített.⁸ A fennmaradt alapítólevél részletezi, hogy milyen épületeket lehet felépíteni a rendház számára: „...ecclesiam seu capellam, vel oratorium cum cimiterio, campanili, campana, domibus et aliis necessariis officinis...”.⁹ Tehát a templom és a kolostor mellé harangtorony és temető létesítését is lehetővé teszi.

Az előkerült épületrészlet a kolostor délkeleti sarka (2. kép jobb oldalán).¹⁰ Feltártuk a kolostor keleti kerengőfolyosóját a hozzá kapcsolódó helyiségekkel. Legészekre egy terem délnyugati sarkát, amelyet a sekrestyével lehet azonosítani, mellette a középpilléres káptalantermet, melyet később poligonális szentéllyel bővítettek, emellett pedig egy újabb kápolnát találtunk, poligonális szentélyében egy oltár alapozásával. A kolostornak rendhagyó volt az alaprajza, mivel a keleti szárny legdélebbi helyisége itt sohasem épült fel. Ebből a különleges „anomáliából” arra következtettünk, hogy a második ká-

Judit Benda

The excavation of a medieval Carmelite monastery in Buda

The rescue excavation conducted in the summer of 2002 preceding the construction of an office building at Budapest, II, 6–12 Kapás Street, brought to light the foundation walls of the eastern wing of a medieval Carmelite monastery (Fig. 1). Four Carmelite monasteries existed in Hungary in the Middle Ages.¹ The one in Buda was built the first in 1372, which was the mother-monastery of the entire Hungarian dominion. The monastery in Pécs was founded the same year. The monks settled in Privigye in 1427,² and in Eperjes in 1431. Although the documents reveal only that the monastery was situated under the town, for example „...sub castro Budensi...”,³ we can learn from the Book of Rights of Buda that it stood in the outskirts of Váralja called Taschental.⁴ A number of theories tried to locate the site, from which András Kubinyi's solution is certainly the closest to the place where the walls were unearthed.⁵ We do not know anything about its estates and vineyards. Smaller and larger money donations and house properties and also burial fees, mortualium, could be the funds on which the monastery lived. The Carmelite church and monastery of Buda named after the Mother of Mercy were founded by King Louis I and his mother Queen Elisabeth in 1372.⁶ Pope Gregory XI granted the church a licence to the wakes in 1375,⁷ which Pope Eugene IV confirmed in 1431.⁸ The preserved foundation deed described in details what buildings could be raised for the monastery: „...ecclesiam seu capellam, vel oratorium cum cimiterio, campanili, campana, domibus et aliis necessariis officinis...”.⁹ Accordingly, it afforded the establishment of a belfry and a cemetery beside the church and the monastery.

The uncovered fragment of the building was the south-eastern corner of the monastery (Fig. 2, on the right).¹⁰ The eastern cloister of the monastery was unearthed with the rooms opening from it. They were the south-western corner of a room, which can be identified as the sacristy, the chapter house beside it with a central column, which was later enlarged by a polygonal shrine, and yet another chapel with the foundation of an altar in the polygonal shrine. The monastery had an uncommon ground plan since the southernmost room of the

1 REGÉNYI 2001, 95.

2 REGÉNYI 1998, 72–73.

3 MOL DI. 6692.

4 Buda város jogkönyve II. 238.

5 KUBINYI 1964, 143., KUBINYI 1974, 18.

6 MREV II. No CCXLIV. 208.

7 MREV II. No CCLXXXI. 240.

8 BTOE III/2. 1009. sz. 174.

9 MREV II. No CCXLIV. 208.

10 A fotókat Bakos Margit, a geodéziai felmérést Viemann Zsolt készítette.

1 REGÉNYI 2001, 95.

2 REGÉNYI 1998, 72–73.

3 MOL DI. 6692.

4 Buda város jogkönyve (Book of Rights of Buda town) II. 238.

5 KUBINYI 1964, 143., KUBINYI 1974, 18.

6 MREV II. No CCXLIV. 208.

7 MREV II. No CCLXXXI. 240.

8 BTOE III/2. 1009. sz. 174.

9 MREV II. No CCXLIV. 208.

10 Margit Bakos took the photos, Zsolt Viemann made the geodetic survey.

polna a déli oldalról külön bejáratral rendelkezhetett, amelyet a temetőkertről is meg lehetett közelíteni, nem csak a kerengőből. A feltételezett déli kapunak magyarázatát adja az, ha a kápolna temetőkápolnaként működött; így szükséges volt, hogy a szentélyébe ne csak a kolostor főbejáratán keresztül lehessen eljutni, mivel az funkciójában elkülönült a szerzetesek „házától”. Megtaláltuk a déli traktus keleti végét két helyiség részletével. A legkeletibb egy kis terem volt, melynek délkeleti sarkában egy kályha alapozását tártuk fel. Mellette egy vékony osztófal rekesztette el a következő helyiséget. A kolostort kelet felől temető övezte, melynek megtaláltuk kőkerítését, valamint a temetőkapu elé épített előtetőjének alapozását. Dél felől egy nagyméretű kert volt a rendház mellett, melynek kőkerítéséből részleteket sikerült az ásás során feltárni.

Az előkerült falak a legtöbb esetben alapozások voltak, felmenő részleteket csak néhány helyen találtunk. A falkoronák magassága igen eltérő volt, tetejüket a visszabontás mértéke adta meg. A legmélyebben azok a falak feküdtek, amelyeket az újkori pincék padlószintjének kialakításakor bontottak tovább, mint például a káptalanterem falai, a temetőkápolna szentélye, a kerengő udvar felőli belső fala, de ugyanez vonatkozik a temetőkertről keleti falára is. A középkori járószintnél átlag egy méterrel mélyebben húzódtak a kerengőfolyosó külső, keleti falának és a temetőkápolna északi és déli főfalának a török korban visszabontott csonkjai (7. kép), valamint a déli helyiség déli falának feltárt részlete. A legmagasabban a déli helyiség északi fala maradt meg, melyet pontosan a zokli szintjéig bontottak vissza, tehát a középkori építési szintig. Felmenő falakból csak négy kis csonkot találtunk: az egyik a déli helyiség és a temetőkápolna közötti rövid falszakasz, a második a déli helyiség északi falának félméteres részlete, amely az újkori pince fala mellett maradt meg, a harmadik a kerengő belső falának dél felé futó szakasza. A negyedik egy vékony osztófal, amely a déli helyiségben húzódott, felülete vakolt és meszelt volt. Az alapfalak jó minőségű, kavicsos mészhabarcba öntött törtkőből készültek.

A falak felületének megtisztítása után kibontakoztak a falelválások, melyek hozzásegítettek bennünket egy relatív építési kronológia felállításához. Falelválást találtunk a temetőkápolna északi és déli falának nyugati végében, ahol a kerengő keleti falához csatlakoztatták az épületet. A káptalanterem keleti falát szintén másodlagosan építették hozzá a temetőkápolna északi falához, valamint északi falát a kerengőfolyosó keleti falához. A káptalanterem poligonális, támpilléres szentélye (3. kép) is egy későbbi hozzáépítés eredménye. Ezt nemcsak a falelválás mutatja, hanem az is, hogy itt a habarcs halványzürkés színű, nem olyan világítóan fehér, mint az épület többi részén. Az újkori falak elbontása során előkerült a középpillér ívindítási csomópontja. A szépen faragott, de sérült kőből nyolc bordaív indul ki, ez alapján rekonstruálható lesz a káptalanterem boltozata. A káptalanterem középpillérenek alapozásán is két perió-

eastern wing was never built. This unusual “anomaly” suggests that the second chapel could have a separate entrance from the south, which could be approached from the cemetery just as well, as from the cloister. The existence of the supposed southern gate can be explained by the circumstance that, if the chapel functioned as a funeral chapel, its shrine had to have another access as well than the main entrance of the monastery, since it was functionally separated from the “house” of the monks. We found the eastern end of the southern wing with the fragments of two rooms. The easternmost one was a small room with the foundation of a stove in its south-eastern corner. A thin partition wall beside the stove separated it from the next room. A cemetery bordered the cloister in the east. We found its stone fence and the foundation of the roof built in front of the cemetery gate. In the south, a large garden extended beside the monastery, the fragments of its stone fence were unearthed.

Most of the uncovered walls were only foundations, vertical walls were found only a few spots. The wall height was diverse, their top was rendered by the grade to which they were pulled down. The deepest walls were the ones that were ultimately pulled down at the time of the construction of the floor levels of modern cellars. Such were the walls of the chapter house, the shrine of the funeral chapel, the interior wall of the cloister on the side of the yard, and the same was true in the case of the eastern wall of the cemetery garden. The remains of the exterior, eastern wall of the cloister and the northern and southern main walls of the funeral chapel, which were pulled down during the Turkish occupation, ran, in average, a metre below the medieval ground level (Fig. 7), just like the unearthed stretch of the southern wall of the southern room. The northern wall of the southern room was preserved the highest, which was pulled down exactly to the level of the socle, that is to the medieval construction level. Only four small stumps remained of the vertical walls. One was the short wall section between the southern room and the funeral chapel, the second was half a metre of the northern wall of the southern room, which survived beside the wall of a modern cellar. The third one was the stretch of the interior wall of the cloister that ran toward south, while the fourth one was a thin division wall of a plastered and limy surface in the southern room. The foundation walls were built of rubble moulded in high quality gravelly lime mortar.

After the cleaning of the wall surfaces, the wall disjunctions appeared, which helped us to set up the relative chronology of the building. A disjunction was found at the western end of the northern and southern walls of the funeral chapel where the building joined the eastern wall of the cloister. The eastern wall of the chapter house was also added later to the northern wall of the funeral chapel, just like its northern wall to the eastern wall of the cloister. The polygonal, buttressed shrine of the

dust lehetett megkülönböztetni, középen a kemény mészköves alapozási magot nagyméretű, sárgásfehér, porhanyós állagú puha mészkőtömbökkel erősítették meg, melyet ovális formájúra alakítottak. Ugyanilyen nagyméretű puha mészkőtömbökből épült a temetőkápolna oltáralapozása is. Természetesen a temető kertjének kőfala is másodlagosan épült a kolostorépülethez képest.

A déli helyiség délkeleti sarkának kőanyaga olyan mélyen ki volt bányászva, hogy az ásatás során nem találtuk meg a falcsonk koronáját. Eddig ismeretlen okból a hozzá csatlakozó kerítésfalból nem bontottak sokat, így láthatóvá vált a fal keresztmetszete, az alapozás és a felmenő fal egy darabja, melynek nyugati széle szépen lesimított volt, ezzel is jelezve, hogy nem kötötték be az épület falába. Bár a terem háromnegyedét az újkori pince megsemmisítette, a déli falának falkiszdedési árka és az újkori pincefal közti keskeny sávban azonban megtaláltuk a terem téglapadlójának habarcsalapozását és a beomlott boltozat két bordáját. Sajnos a terem szentélybővítése teljesen a bérházak pincéjének esett áldozatul, így csak az alapfalakat lehetett feltárni. A támpillérekkel erősített, a nyolcszög öt oldalával záródó apszis két újkori telek határa alatt feküdt, így a Kapás utca 12. számú bérház pincefalainak beton alapozása hosszában és keresztben is átfutott a középkori falakon. A temetőkápolna szentélye szintén a nyolcszög öt oldalával záródott, de támpilléres megerősítés nélkül. A szentély sokszögének ívelése azonban sokkal szabálytalanabb, mint a káptalanteremé. Az apszis járószintje itt is az újkori pince építéskor semmisült meg, de több része viszonylagos épségben feltárható volt.

Az északi és a déli falat átlagosan egy méterrel a középkori járószint alatt visszabontották a török korban. A helyiségben vékony, sárga, tapasztott agyagpadlót találtunk. A nyugati oldalon két sekély, négyzetes cölöplyuk volt, ezektől keletre középen egy kisebb, kerek, még keletebbre pedig két mély, kerek cölöplyukat találtunk. A cölöplyukak lehetséges, hogy egy keskeny karzatot tartottak, de valószínűbb, hogy a boltozat esetleges sérülésével kapcsolatos dúcolás nyomai lehettek. Mivel a kápolnában nem találtunk in situ beomlott boltozati elemeket, mint a többi helyiségekben, így feltehető, hogy a boltozatot már korábban eltávolították. A sárga agyagpadlót sírgödrök szabdalták fel, melyekben nem csontokat, hanem épülettörmelék, padlótéglákat, töredezett fektetőhabarcsot találtunk. A kápolna és a déli traktus közötti mintegy kétféle méteres falsávban többszörös átépítés nyomait tártuk fel. A falat a késő középkorban egy ajtónyílással áttörték a temető felé, és egy nagyméretű kőküszöböt (4. kép) helyeztek el rajta.

A déli kis terem a káptalanteremhez hasonlóan padlótégla borítású volt, habarcsalapozását szinte az egész helyiségben meg lehetett találni. Az egymástól kissé elcsúsztatott sorban fekvő téglákat mindenhol felszedték egy keskeny sáv (5. kép) kivételével. A déli szárny osztófalja fehér meszelést kapott. A terem középtáján a déli

chapter house (Fig. 3) was also added later. It is not only the wall disjunction that attests to it but also the mortar, which is light grey here not shiny white as in other parts of the building. When the modern walls had been pulled down, the impost of the central pillar appeared. Eight arched ribs start from the finely dressed but damaged stone, from which the vault of the chapter house can be reconstructed. Two periods could be distinguished on the foundation of the central pillar of the chapter house as well. The hard, limestone foundation core in the centre was reinforced by large, yellowish white, pulverulent soft limestone blocks carved to oval shapes. The altar foundation in the funeral chapel was built of similar, large, soft limestone blocks. Naturally, the stone wall of the garden of the cemetery was also secondarily built as compared to the monastery building.

The stones were taken out to such a depth in the south-eastern corner of the southern room that we could not even find the stump of the wall. For some unknown reason, the fencing wall that joins it was not pulled down to such a depth, so the cross-section of the wall, the foundation and a section of the vertical wall could be observed. The western edge of the vertical wall was finely smoothed indicating that it was not jointed to the wall of the building. Although the modern cellar had destroyed three quarters of the room, the mortar foundation of the brick floor of the room and two ribs of the collapsed vault were found in the narrow stripe between the southern ghost wall and the wall of the modern cellar. Regrettably, the shrine annex of the room fell victim to the cellars of the tenement houses, only the foundation walls could be unearthed. Five sides of the octagon closed the apse, which was reinforced with buttresses. It lay on the border of two modern lots, so the concrete foundations of the tenement house at 12. Kapás Street intersected the medieval walls both lengthways and crossways. Also five sides of the octagon closed the shrine of the funeral chapel, but it was not buttressed. The polygon of the shrine was, however, much more irregular than that of the chapter house. The floor level of the apse was also destroyed by the construction of the modern cellar, nevertheless, the other parts could be unearthed in a relatively intact condition.

In the Turkish period, the northern and the southern walls were pulled down, in average, to a metre under the medieval ground level. A thin, yellow, daubed clay floor was found in the room. There were two shallow, quadrangular postholes on the western side, a smaller, round one was found in the centre east of them, while farther to the east two deep, round postholes were uncovered. The postholes could support a narrow choir, although it seems more probable that they were the traces of a propping raised because of a possible damage to the vault. As we did not find in situ collapsed vault elements in the chapel, not like in the rest of the rooms, the vault could have been removed earlier. The yellow clay floor was broken by grave shafts, in which we found

fal mellett egy kályha állt, mely alapozásának egy részét sikerült tisztázni. Az alap pontos méretét nem ismerjük, mert a keleti és a déli oldalát a helyiség keleti és déli falának falkiszedési árka megsemmisítette. A kályha nyugati szélét egy habarcságy jelentette, melyben egy vékony gerenda lenyomata látszódott. Az omladékban szürkére és vöröses-szürkére égetett, négyzetes, tál alakú kályhaszemek töredékeit, paticsdarabokat és vasszegeket találtunk. A déli szárny második helyiségének korabeli járósíntjét az újkori pince padlószintjének építésekor elbontották, így lényegében csak a terem szélességét ismerjük az északi és a déli falalapozások vonalai alapján.

Az ásatás egyik legszebb részlete volt a kerengőfolyosó délkeleti sarka (4. és 6. képek), amelynek középkori járósíntjén megtaláltuk az in situ beomlott boltozatot. A fehérre meszelt, kétszer hornyolt bordaívek között ott feküdtek az ívmezőket kitöltő boltozati téglák habarccsal egymáshoz tapasztott tömbjei. Az újkori falak elbontásakor előkerült az ívek indító csomópontja és a hozzá csatlakozó elágazás finoman faragott köve. Az előkerült faragott kövekből rekonstruálható lesz a kerengő keresztboltozata.

A terület szondázó ásatását márciusban gépi munkával kezdtük, melynek célja az újkori házfalak és pincék, valamint az udvarok területének tisztázása volt. A munkagépek egy méter feltöltést távolítottak el a területről, így láthatóvá váltak a hat újkori telek beépítési viszonyai. A modern pincebetöltéseket szintén gépi munkával távolítottuk el, majd négy szondát nyitottunk a pincék által körülzárt udvarok földjében, melyben megismerehettük a várható régészeti rétegeket. A terület legmagasabb pontja a Csalogány utcai sáv, legmélyebb része pedig a Csapláros és Kapásutca sarka. A mai utcaszínt nyomon követhető különbség a középkori viszonyokat is tükrözi. Míg a Csalogány utcai oldalon a sárga agyag altalajt már 2,5 m mélyen megtaláltuk, a Csapláros utcai oldalon 4 méter mélyen még mindig a római kori humuszban jártunk, mélyebbre való ásásunkat azonban a gyorsan feltörő talajvíz megakadályozta.

Stratigrafiai szempontból a terület három részre oszlott. A déli harmadban, tehát a Csalogány utca 37. telken a rétegek „gyorsan” követték egymást. Viszonylag vékony újkori réteg alatt 20–40 cm vastag török kori, késő középkori és Árpád-kori rétegek után értünk el egy római kori köves felszínre, majd ez alatt egy újabb humuszréteg alatt már az altalaj húzódott. A terület középső harmadában észlelni lehetett a nagy szintesítés kiegyenlítésére való törekvést, mert az újkori feltöltési rétegek megvastagodtak. Alattuk sűrűn követték egymást humuszrétegek, melyek bolygatatlansága arra utalt, hogy a területet az Árpád-kori laza betelepülés után szabadon hagyták, azaz épületekkel nem bolygatták meg. Ez alátámasztja feltételezésünket, hogy ez a rész a kolostorhoz volt csatolva, és kertként funkcionált a középkorban, sőt még a török kor folyamán is. A telek északi harmadában a rétegek újra eltértek az eddig ismertektől.

building debris, floor tiles and fragmented founding mortar instead of bones. In the about 2 metres wide zone between the chapel and the southern wing, we unearthed the traces of repeated reconstructions. The wall was breached to accept a door to the cemetery in the late Middle Ages and a large threshold stone (Fig. 4) was placed there.

The floor of the southern small room was covered with floor tiles similarly to the chapter house. Its mortar and foundation could be found in the entire room. The tiles, which were laid in slightly shifted rows, were all lifted, apart from a narrow band (Fig. 5). The division wall of the southern wing was whitewashed. A stove stood in the middle of the room at the southern wall. A part of its foundation could be clarified. We do not know the exact measurements of the foundation since the eastern and southern ghost walls of the room destroyed its eastern and southern sides. A mortar bed indicated the western edge of the stove in which the imprint of a thin timber could be discerned. The fragments of quadrangular, bowl-shaped stove tiles burnt to a reddish, greyish colour, daub fragments and iron nails were found in the debris. The floor level of the second room of the southern wing was destroyed at the time of the construction of the floor of the modern cellar, so we actually know only the width of the room from the lines of the northern and southern wall foundations.

One of the nicest details of the excavation was the south-eastern corner of the cloister (Figs. 4 and 6), on the medieval floor level of which we found in situ the collapsed vault. The blocks of the bricks of the vault, which filled in the spaces between the arches, lay bound by mortar between the whitewashed, twice grooved arched ribs. The springing point of the arches with the finely dressed lintel was found after the removal of the modern walls. From the recovered dressed stones, we will be able to reconstruct the rib vault of the cloister.

We started the test excavation of the territory in March, first with mechanical work. The purpose was to clarify the modern house walls, cellars and the area of the yards. The machines removed a metre thick filling revealing the built-in areas in the six modern lots. The machine also removed the modern fillings of the cellars, then four test trenches were opened in the yards left empty by the cellars to get an idea of the archaeological layers we could expect. The highest area of the territory was the zone at Csalogány Street, while the lowest one was the corner of Csapláros and Kapás Streets. The difference we could observe in the modern street levels mirrored the medieval levels. The yellow substratum was already found at a depth of 2.5 m in Csalogány Street, while in Csapláros Street, we still dug in the humus layer of the Roman period in a depth of 4 m. The quickly rising ground water, however, hindered us to go deeper.

From a stratigraphical aspect, the territory was divided into three parts. In the southern third, in lot 37 Csalogány Street, the layers came “fast” one after the

Itt volt a legnagyobb a bolygatottság, mert az újkori pincék nagyobb területen semmisítették meg a rétegeket, mint eddig.

A Kapás utca 12. számú telek tulajdonképpen a kolostor temetőjét foglalta magába. A sírokat nem ásták mélyre, de a kolostor alapítása előtti rétegeket (13–14. sz.) összekeverték, megbolygatták. Ez alól kivétel volt a temető kerítésén kívüli sáv. Itt feltártuk a korábbi település megmaradt részleteit: kemencéket, szemégtödröket, sárga agyagpadló-részleteket.

A Csapláros utca 4. számú telek nagy részét a kolostor épülete foglalta el. Az újkori pincebetöltések kiemelése után a káptalanterem, a temetőkápolna apszisa és a kerengő nyugati sávja falalapozásainak visszabontott csonk-koronái már olyan mélyen feküdtek, hogy lényegében az Árpád-kori humuszba ázott néhány síron kívül itt nem találtunk semmit. A bérház udvarán még eltérőbb rétegződést találtunk, mint az ásatás többi részén. A középkori helyiségek nagyjából hasonló betöltési rétegeket mutattak. Az Árpád-kori réteg felett egy planírozási réteget találtunk, tehát az építkezést egy szintegyengetés előzte meg. Ezen feküdt a kolostor építési rétege, amely a falak mellett fellelhető vékony kavicsos, kőporos sávot jelentett. Ezt újabb szintemelés követte, ezen alakították ki a helyiségek padlószintjeit, tehát a káptalanteremben és a déli helyiségben a fedetõhabarcsba rakott téglapadlót, a temetőkápolnában pedig a sárga agyagpadlót. A kerengő nem kapott különleges padlót, csak a kissé ívesre, azaz a falak felé emelkedő szintűre lejárt földpadlót találtuk, illetve a délkeleti sarokban található ajtónyílásnál lefektetett küszöb előtt a temetőkertből lábon behordott fehér kőporos réteget lehetett csak regisztrálni. Ez a fehér felület vörösesbarnára színeződött egy helyen, ahol a kolostor pusztulásakor behulló égő gerenda átforrósította a talajt.

A káptalanteremben és a kerengőben megtaláltuk a bezuhant boltozat részleteit, és ezt egy vastag törmelék-réteg is fedte. A déli helyiségben nem találtunk boltozatra utaló nyomokat, csak egy vastag, épület-törmelékkel és török kori kerámiával kevert földréteget.

A legegységibb képet a temetőkápolna mutatta, falai közé egy kis török kori épületet emeltek. Földbe rakott kőfalai között egy nagyméretű szemeskályha omladékát találtuk. A nagy tömegű, zöld- és sárgamázás, tálka alakú kályhaszemtöredék mellett nagyon sok vörösre égett paticsdarabkát tártunk fel. A kis helyiségben sok bosnyák fazék töredéke feküdt, így feltételezhető, hogy a házikóban egy délszláv műveltségű család lakott. Bár a rendházat a török kor elején lakták, falait még a késő török korban elkezdhették lebontani, mivel a beomlott boltozatokat vastag, török kori kerámiával kevert réteg fedte. E felett húzódtak a falak végső elbontását jelző falkiszédesi árkok tölcseresen kihajló szélei. Az árkok vegyesen tartalmaztak középkori, török kori és kora újkori kerámiát, tehát a falak alapozási szint alatti elbontása legkorábban a 17. század végén történhetett meg. Ezeknek a falkiszédesi árkoknak felső szélei „szét voltak járkálva”,

other. A relatively thin modern layer was underlain by a 20–40 cm thick layer from the Turkish occupation, followed by the layers of late Middle Ages and the Árpádian Era. Underneath we reached the gravelly surface of the Roman period, which was followed by another humus layer and finally the virgin soil. In the central third we could observe the intention to level the strongly sloping surface, as the modern fillings became thicker. Underneath, the humus layers followed in quick succession. They were undisturbed, which suggests that the territory remained vacant after a loose occupation in the Árpádian Era, that is no buildings were erected here. This supports our theory that this area was attached to the monastery and it functioned as a garden in the Middle Ages and even during the Turkish occupation. In the northern third of the lot, the layers were once again different from what we had experienced thus far. This area was the most disturbed one since the modern cellars destroyed the layers on a larger territory than elsewhere.

The lot at 12 Kapás Street was actually occupied by the cemetery of the monastery. The graves were not dug deep, yet they mixed, disturbed the layers from before the foundation of the monastery (13th–14th centuries). The only exception was the zone outside the fence of the cemetery. Here we could unearth the preserved remains of the earlier settlement: ovens, refuse pits and fragments of yellow clay floors.

The building of the cloister occupied the larger part of the lot at 4 Csapláros Street. After the fillings of the modern cellars had been removed, we found that the tops of the pulled down foundation walls of the chapter house, the apse of the funeral chapel and the western zone of the cloister lay so deep beneath the surface that we could find nothing but a few graves dug into the humus of the Árpádian Era. We could observe yet another layer sequence in the yard of the tenement house. The fillings of the medieval rooms showed an approximately similar stratigraphy. Above the layer of the Árpádian Era, we found a levelling layer, which means that the construction was preceded by levelling. The construction layer of the monastery, which was a thin, gravelly, stone powdery stripe beside the walls, lay on top of this levelling. Another raising of the level followed it, on top of which the floor levels of the rooms were made, that is the floor tiles laid in a mortar bed in the chapter house and the southern room and the yellow clay floor in the funeral chapel. There was no special floor made in the cloister. We found a tramped dirt floor of a slightly arched surface rising toward the walls. We could also observe a white stone dusty layer in front of the threshold laid down at the door in the south-eastern corner. The stone dust had probably been carried in on the sole from the graveyard. This white surface was discoloured to a reddish brown colour at a spot where the burning timbers that fell in at the destruction of the monastery heated the soil thoroughly.

tehát a legszélesebb részüknél elvékonyodtak a rétegek. A felette néhány helyen regisztrálható újkori feltöltési rétegekben már csak újkori leleteket találtunk.

A temető feltételezett területének nagyjából az egyharmadát volt módunkban feltárni. A templom szentélyét körülvevő és a szentélytől északra fekvő, a közeli patakig tartó részek még a Csapláros utcai házak alatt fekszenek. A sírok elhelyezkedése nem volt egységes, az északi részen, ott, ahol a templom apszisának közelségét lehet sejteni, általában négy rétegben feküdtek egymáson a csontvázak. Itt gyakran vágták egymást a sírok, sok bolygatott csontvázat találtunk. A temetőkert közepe felé két-három rétegben feküdtek a sírok, és helyzetük sem mutatott olyan zsúfoltságot, mint északabbra. A kőkerítések közelében már csak egy-két rétegben feküdtek a vázak, és az is elmondható, hogy a kerítésfal közvetlen közelébe nem temettek halottakat. Ezt a falak mellett futó utak létének feltételezésével magyarázzuk. A temetőkápolnától délre is csak igen kevés csontvázat találtunk, viszont ezt a kb. 20 m² nagyságú területet finom fehér kőpor fedte. A kőporon, ugyanúgy, mint a kerengőfolyosó délkeleti sarkában, vöröses színűre égett foltok voltak láthatóak. Ezek alapján először egy épület ittlétét feltételeztük, de mivel sem követ, sem téglát, sem fafalaknak semmiféle nyomát nem találtuk a kőporos felület szélein, ezért ezt a lehetőséget el kellett vetni. Nem bizonyítható, de lehetséges, hogy a kolostor átépítésének nyomát találtuk itt, bár kőfaragó sífrát nem tartalmazott a felület, de ugyanolyan jellegű puha mészkő pora volt ez, mint a kerengőben és a káptalanteremben feltárt boltozat faragott kövei. Lehetséges, hogy csak egy kis szabad teret alakítottak ki a szerzetesek a temetőkápolnától délre a fehér kőpor elterítésével.

A kápolnától közvetlenül délre eső két szelvényben két tetőcserépréteg került elő. A felső, igen vastag réteg a kolostor épületének egy sérülés utáni bontási rétegét jelenti. Mivel a réteg teljesen intakt volt, nem keveredett törmelékanyaggal, ezért feltételezhető, hogy az elbontott tető cserepei, még a török foglalás előtt, vagy annak elején kerültek ide. A fehér, kőporos réteg alatti, mélyebben fekvő tetőcserépréteg közvetlenül az építési (kőporos, kavicsos) réteg feletti vékony planírozási réteg felett feküdt. A cserepeket úgy terítették el, hogy járőfelületként lehessen használni, földbe nyomódottságuk és töredezettségük ugyanezt feltételezi. A cserepek alatt egy boltozati borda kis töredékét is megtaláltuk, így ezt a réteget a temetőkápolna boltozatának esetleges középkori beomlásához tudom kötni. Ezt támasztja alá, hogy a kápolnában nem találtunk semmiféle boltozatra utaló nyomot, tehát lehetséges, hogy az eredeti boltozat még a középkor során átépítésre szorult, vagy esetleg meg sem érte a török kori nagy pusztulást.

Különlegesen „otthonos” hangulatot adott az ásatás során a temetőkápolna előépítményének megtalálása. A feltárt két téglalap alakú alapozásban (8. kép) egy-egy négyzetes keresztmetszetű gerendafészek volt. A két gerendalenyomat mintegy négy méterre feküdt egymás-

We found the fragments of the collapsed vaults in the chapter house and the cloister, which were covered by a thick debris layer. We did not find any trace of a vault in the southern room, it contained only a thick earth layer full of building debris and sherds from the Turkish period.

The funeral chapel showed the most unique picture. A small building was raised within its walls in the Turkish period. We found the ruins of a large tiled stove inside its stone walls laid in earth. Beside the large number of green and yellow glazed, bowl-shaped stove tile fragments, many daub fragments were found burnt to a red colour. The fragments of many Bosnian pots lay in the small room, so probably a southern Slavic family had lived in the hut. Although the monastery was inhabited at the beginning of the Turkish period, the first walls were probably pulled down already in the late Turkish period since the collapsed vaults were covered by a thick layer mixed with ceramics from the Turkish period. The trenches of funnel-shaped brims, which indicated the final stage of the demolition of the walls, appeared above this layer. The trenches contained mixed sherds from the Middle Ages, the Turkish period and the early modern period, so the demolition of the walls under the foundation level can be dated from the end of the 17th century the earliest. The upper brims of these ghost walls were “trodden apart” that is the layers thinned out where they were the trench was the widest. All the finds from the modern filling, which could be observed above them at a few places, came the modern period.

We could unearth about one third of the estimated territory of the cemetery. The areas that surround the shrine of the church and that extend north of the shrine to the nearby stream lie under the houses in Csapláros Street. The position of the graves was not uniform. In the northern side, which could be close to the apse of the church, the skeletons usually lay in four layers. The graves often intersected one another, and we found many disturbed skeletons. Toward the centre of the churchyard, the graves lay in two or three layers and their position did not show the same cramped situation as in the northern side. The skeletons lay only in one or two layers near the stone fence, and nobody was buried next to the fencing wall. This can be explained supposing that roads ran along the walls. We found very few graves south of the funeral chapel. This area occupying a surface of about 20 m² was, however, covered by fine, white stone dust. Spots burnt to a red colour could be observed on the stone dust, just like in the south-eastern corner of the cloister. Initially, we supposed that a building had stood here, but as we could not find the trace either of stones or bricks or wooden walls at the edges of the stone dusty area, we had to reject this theory. It cannot be proved, yet it is possible that we found a trace of the reconstruction of the monastery. The surface did not indicate the evidences of masons' work, yet the dust came from soft limestone

tól és ez kijelölte a kapu szélességét is, ami ennél valamivel kisebb lehetett. Sajnos a kerítésfalban a kapuzatnak nem találtuk nyomát, de az előépítmény méretei feltételezik egy szekér, azaz jelen esetben „Szent Mihály lova” begördülésének lehetőségét. A temetőhöz egy későbbi időpontban kertet csatoltak a kolostortól délre. Nem kizárt, hogy a kert már korábban megvolt, kőből készült, alapozatlan kerítőfalát azonban csak a 15. század folyamán építették fel. A kertet és a temetőt elválasztó kőfaltól átlagosan öt méterre egy széles, V alakú keresztmetszetű árok futott a kerítés mellett. Az árkot a 15. században ásták, betöltésében Árpád-kori és késő középkori kerámiákat találtunk, de éles széleiből arra következtetünk, hogy hamar betemetésre került, mivel nem lehetett észlelni sem iszaposodást az alján, sem erózió okozta simulást a szélein. Az árok betöltésének tetején nagydarab kövek feküdtek.

A gazdasági célokra használt kertben is találtunk sírokat, laza elhelyezkedésük semmiféle rendszert nem mutatott. A kert keleti szélén két középkori szemétködört tártunk fel. A délebbi gödör betöltésében kevés, 15. század első felére jellemző kerámiát találtunk. A gödört egy négyzetes alapterületű mélyedés (verem?) déli oldalába ásták. Eredeti beásásának mélységét nem lehetett megállapítani, mert a munkagép itt megsemmisítette a járósínteket. A verem szélein cölöplyukakat találtunk, így feltételezhető, hogy egy fabélelésű kis pince, vagy tárolóverem alját találtuk meg. A kert ÉK-i sarkában egy nagyjából 5×5 m nagyságú, lekerekített szélű, négyzetes alakú, lépcsős szűkülésű beásást találtunk. A már fentebb említett V alakú árok, vagy csatorna belefutott ebbe a különös alakú gödörbe. A beásás nagy tömegű, 16. század első feléből származó leletanyagot tartalmazott, aminek nagy részét konyhai hulladék tette ki: oszt-rák import fazekak, mázas lábasok, vörös anyagú fazekak, kupák és sok állatcsont. Ezenkívül meglepően sok vasdarabot (szögek, pántok, vasalások, sarkantyúk), néhány díszkerámia (losticei pohár) darabjait találtuk. A legkülönösebb lelet egy palatábla több töredéke volt, melynek felületébe minuszkulás folyóírással latin és német szavak, mondattöredékek és rajzos ábrák vannak belekarcolva. Mindezek alapján joggal feltételezhető, hogy a szemétködör a kolostorhoz tartozott, annak konyhai hulladékát öntötték ebbe a mélyedésbe.

Leletekben bővelkedett az ásás, ami nem csoda, mert igen nagy felületen dolgoztunk. A kolostor életéhez csak egyetlen intakt szemétködört lehetett kötni, amit már fentebb ismerttettem. A telken szétszóródva azonban sok olyan töredéket találtunk, melyek minden bizonnyal a szerzetesek itteni életét bizonyítják. Bronzgyertyatartók töredékei, bronzgyűrűk, olló, zsákvarró tű, gyűszű, csontbogozók, faragott csont szerszámnyelek, díszes kések, cseppdíszes üvegpotharak és sok ablakszem töredéke került elő. A kolostorban állhatott egy salzburgi típusú késő gótikus díszkályha, melynek sok darabkáját megtaláltuk az ásás területén szétszóródva. Végül egy különleges lelet is előkerült az ásás során: egy

similar to the dressed stones of the vaults unearthed in the cloister and the chapter house. It is possible that the monks created a small, free area south of the funeral chapel with the scattering the white dust.

Two layers of roof tiles were found in the two cuttings in the southern neighbourhood of the chapel. The upper, very thick layer was a demolition layer created after the monastery building had been damaged. As the layer was absolutely intact, it was not mixed with debris, it is possible that the tiles of the demolished roof were transported here before the Turkish occupation or at the very beginning of this period. The deeper layer of roof tiles under the white stone dust layer lay right on top of the thin levelling layer covering the (stone dusty, gravelly) building layer. The tiles were levelled in a way that they could be used as a floor level, and this is supported by the way they were cracked and pressed into the earth. We also found a small fragment of a rib from the vault, so this layer can be linked with the possible collapse of the vault of the funeral chapel in the Middle Ages. This is supported by the fact that we did not find any trace of a vault in the chapel, so it is possible that the original vault had had to be reconstructed already in the Middle Ages, or it had not survived until the great destruction in the Turkish period.

The discovery of the front structure of the cemetery gate lent an especially “cosy” atmosphere to the excavation. Two square-shaped beds for timbers were found in the two oblong-shaped foundations (Fig. 8). The two timber imprints were about four metres from each other. It indicated the width of the gate, which could be somewhat narrower. Regrettably, we could not find any trace of the gate in the fencing wall, anyhow, the measurements of the front structure suggest that a cart, in this case a hearse, could pass across it. Later, a garden was annexed to the cemetery south of the monastery. The garden might have existed earlier, only but its stone fencing wall was built without a foundation only in the 15th century. A broad trench, V-shaped in cross-section, ran beside the fence about 5 metres from the stone wall that separated the garden from the cemetery. The trench was dug in the 15th century. Its filling contained sherds from the Árpádian Era and the late Middle Ages, but the sharp brim suggested that it was soon refilled since neither any trace of loam development on the bottom nor any smoothing of the brim caused by erosion could be observed. Large stone blocks lay on top of the filling of the trench.

We found graves even in the garden used for economic purposes. Their loose distribution showed no system. We unearthed two medieval refuse pits at the eastern edge of the garden. A few sherds characteristic of the first half of the 15th century were recovered from the filling of the southerly pit. The pit was dug into the southern side of the quadrangular depression (pit?). The original depth could not be determined since the machine destroyed the floor levels. Postholes were found at the edges of the pit, which imply that the bottom of

nagyméretű, többalakos terrakotta szoborcsoport töredékei. A török korban módszeresen szétvert szobrokat egykor színes festék díszítette. Nagy részüket az újkorban a pince mélyítésekor a földdel együtt elhordták, de még így is jelentős mennyiségű töredék maradt ránk. Találtunk köztük életnagyságú férfikezet, rengeteg ruharedő-részletet, közepes és kisméretű arcokat (női, férfi, gyermek), lábakat, cipőket, kezeket, angyalszárnyat. (9. kép) Reméljük, hogy a restaurálás során, ha részlegesen is, de érthetővé válik majd a jelenet, amit a késő középkorban magas művészi szinten elkészítettek.

A feltárt területen szinte mindenhol megtaláltuk a kolostor alapítása előtti település részleteit. A leletek alapján ennek kora a 13. századra és a 14. század elejére tehető. A telek északi harmadában a sírok és a kolostor falai miatt szinte csak foltokban találtunk korábbi nyomokat a nagyfokú bolygatottság miatt. A középső és a déli harmadban azonban jól megfigyelhető településrészletek feküdtek: faházak kősoros alapozásai, sárga tapasztott agyagos járófelületek, kemencék, szemétdödrök. Az Árpád-kori réteg alatt vastag, feketésbarna humuszréteg húzódott igen kevés lelettel, ebben a rétegben egy pohármellékletes, római kori gyermeksírt tártunk fel.

a small timber-lined cellar or a storage pit was uncovered. A pit narrowing in steps was found in the NE corner of the garden. The square shaped pit with rounded edges measured about 5 m × 5 m. The above-mentioned V-shaped trench or channel ran into this strangely shaped pit. It contained a large number of finds from the first half of the 16th century, most of which was kitchen refuse: Austrian imported pots, glazed pots, red pots, goblets and many animal bones. Besides, astonishingly many iron fragments (nails, bands, fittings, spurs) and a few ornamental ceramics (Lostice tumbler) were recovered. The most exotic items were the fragments of a writing slate into which drawings and Latin and German words and sentence fragments were incised in minuscule cursive writing. All these ascertain that the refuse pit belonged to the monastery, the refuse of its kitchen was thrown into this depression.

The excavation yielded a large number of finds, which was no surprise since we worked on a very large surface. Only a single intact refuse pit could be linked with the life of the monastery, the one I described above. We found, nevertheless, many fragments scattered in the lot that certainly evidence the life of monks. Fragments of bronze candlesticks, bronze rings, a pair of scissors, a packing needle, a thimble, bone disentangling hooks, carved bone tool handles, ornamented knives, glass tumblers with drop ornaments and the fragments of many panes of glass were recovered. A late Gothic ornamental stove of Salzburg type could also stand in the monastery, many fragments of which were found scattered all over the territory of the excavation. Finally, we found a very exotic find, the fragments of a large group of terracotta statues. The statues, which were methodically destroyed in the Turkish period, had originally been painted in various colours. In the modern period most of the fragments were taken away together with the soil when the cellar was built, yet a significant number of the fragments were preserved. We found a life-size male hand, many fragments from the folds of dresses, medium large and small faces (women, men and children), feet, shoes, hands and an angel's wing. (Fig. 9.) We hope that the scene, which was prepared on a high artistic standard in the late Middle Ages, will be understandable after the restoration, even if not in its entirety.

The fragments of the settlement from before the foundation of the monastery were found nearly everywhere in the unearthed territory. The finds date it from the 13th century and the beginning of the 14th century. The earlier traces appeared only at a few spots in the northern third of the lot because of the disturbance the graves and the walls of the monastery caused in the layers. In the central and southern thirds, however, the features were clearly observable. Stone row foundations of timber houses, yellow, daubed floor surfaces, ovens and pits were uncovered. A thick, blackish brown humus layer underlay the layer of the Árpadian Era, which contained only very few finds. In this layer we unearthed the grave of child with a tumbler from the Roman period.

Irodalom • *References*

- Buda város jogkönyve Buda város jogkönyve I–II. közreadja: Blazovich László, Schmidt József. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17., Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2001.
- BTOE Budapest történetének okleveles emlékei III/1–2. Összeállította: Kumorovitz L. Bernát. BTM, Bp., 1987.
- KUBINYI 1964 KUBINYI A.: Budafelhévíz topográfiája és gazdasági fejlődése. TM XVI. (1964) 85–177.
- KUBINYI 1974 KUBINYI A.: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története II. Főszerk.: Gerevich László, Akadémia, Bp., 1974.
- MOL DL. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár
- MREV Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. Tomus II. 1276–1415. Budapestini, 1899.
- REGÉNYI 1998 REGÉNYI K. M.: Karmeliták a középkori Magyarországon. In: Capitulum I., Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk.: Koszta László, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1998. 67–81.
- REGÉNYI 2001 REGÉNYI, K. M.: Die ungarischen Konvente der Oberdeutschen Karmelitenprovinz im Mittelalter. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest – Heidelberg, 2001.

2. kép: Távlati fotó az ásatásról

Fig. 2: Perspective view of the excavation

3. kép: A káptalanterem szentélybővítésének alapfalai

Fig. 3: The foundation walls of the shrine annex of the chapter house

4. kép: A kerengőfolyosó délkeleti sarka a beomlott boltozattal
Fig. 4: The south-eastern corner of the cloister with the collapsed vault

5. kép: A déli traktus kis termének megmaradt téglapadlója
Fig. 5: The preserved floor tiles in the small room of the southern wing

6. kép: A kerengőfolyosó délkeleti sarka

Fig. 6: The south-eastern corner of the cloister

7. kép: A kerengőfolyosó keleti szárnya

Fig. 7: The eastern wing of the cloister

8. kép: A temetőkapu előépítményének alapozása

Fig. 8: The foundation of the front construction of the cemetery gate

9. kép: 16. századi terrakotta szobortöredék

Fig. 9: Terracotta statue fragment from the 16th century